

Szabó Zsolt

A HATALOMKÖZPONTÚ EGYHÁZTÓL A KRISZTUS- KÖZPONTÚ EGYHÁZ FELÉ

Egyházunk közéletét a közelmúltban alaposan felkavarta korábbi elnök-püspökünk egy konkrét közhatalmi ügyben való közbenjárása. A botrány tehetetlenségi nyomtéma az ő személyes felelősségére, erkölcsi megítélésére nehezedett, mintha az alapprobléma személyi-alkalmassági természetű lenne. Eközben jóval kevesebb szó esett arról a centralizált egyházszervezeti struktúráról, amely egyáltalán lehetővé teszi hatalmi gócok kialakulását egyházunkban, amelyek ezután bevonhatnak hatalmi ambíciókkal rendelkező személyeket. E hatalmi gócok alkalmasak, és természetükénél fogva gravitálnak is arra, hogy paktumokat kössenek más, különösen világi hatalmi centrumokkal. Meggyőződésem, hogy lelki megújulásunk érdekében itt az ideje lefolytatni református anyaszentegyházunk szervezeti megújulásával kapcsolatos, a rendszerváltás óta meg-megújuló vitákat, amelyek segíthetik a hitvallásainknak megfelelőbb szervezeti-döntéshozatali struktúrákhoz való eljutást – vagy visszatérést.

A Krisztus-központú egyház ideájától két irányba lehet eltérni: egyfelől a lelkész-központú, másfelől a laikus/presbiter-központú egyház modellje felé. Mindkettő veszélyes kísértés, hiszen különböző hivatásúakat ugyan, de egyaránt embereket állít Isten helyes tisztelete helyett az egyházi működés középpontjába. A világ református egyházainak skálája, némi leegyszerűsítéssel, földrajzilag is lefedi ezt a két irányt: a holland-svájci református egyházak a lelkészt a gyülekezet alkalmazottjának tekintik, aki a közösséget ténylegesen vezető presbitérium tanácskozásain nem is mindig vesz (vehet) részt. Ezzel szemben, a magyar-erdélyi református egyházmodell szerinti egyházi naprendszer középpontjában, szilárdan és megkérdőjelezhetetlenül,

Szabó Zsolt. *Fotó: Füle Tamás | parokia.hu*

a lelkész áll, aki nemhogy tagja, de egyenesen elnöke az egyházközség fő döntéshozó testületének, amely által ő, skizofrén módon, saját státuszának fenntartójává válik. Úgy testesíti meg a gyülekezetet, mint a Napkirály az államot. Mellette legtöbbször nem jut tér a közösségi döntések szélesebb körben való megvitatásának és meghozatalának. Hasonlóképpen egyházszervezetünk felépítése, különösen vezetése mára alig különbözik a római katolikus egyház klérusközpontú vezetési struktúráitól. Volt, és – remélem, lesz – ez másképp is.

A Példabeszédek könyvében áll: „meghiúsulnak a tervek, ha nincs tanácskozás, de megvalósulnak, ha van sok tanácsadó”. Isten terve, akarata, a mi hitvallásunk szerint általában többek látása által, tanácskozást követően megy végbe. Többen több szempontot látnak, és többet tudnak hozzáadni ahhoz a kérdéshez, amelyben Isten vezetését keresik. Hitvallásaink a zsinat-presbiteri elvet és az egyetemes papságot veszik kiindulópontnak az egyházszervezetben. Közismert ugyanakkor, hogy egyházunk mindennapi gyakorlatában – tisztelet a kivételnek – ez az elv nem működik. A laikus/presbiteri személyek sokszor tényleges döntési lehetőség nélkül viselik kiüresedett tisztségüket. A lelkészek egy része a presbiterekben szükséges rosszat, más részük szükségtelen rosszat lát. Tisztelet a rájuk partnerként tekintő, vagy őket azzá nevelő lelkészeknek!

Egyházunk tényleges működését ma a lelkészi személyek és tisztségek túlsúlya, döntéshozó testületeinket a fokozatos marginalizáció, a mindenfajta tanácskozó testületre jellemző működési elvek helyébe lépő tekintélyelvű és formális döntéshozatal, valamint a tisztségeket közösségi kiválasztás helyett érdem alapján osztó lojalitás-centrikus érdekviszonyok jellemzik.

A presbitérium mint döntéshozó testület hiányosságairól korábban már írtam részletesebben.¹ Itt most csak utalok arra, hogy presbitériumainknak és fokozatos testületeinknek sem választási legitimitása, sem integritása, sem tényleges működése nem felel meg az elvárható és hitvallásainknak megfelelő demokratikus alapelveknek.²

Az egyházközségek közösségei sokszor csupán passzív, apatikus szemléli saját gyülekezeti hatalmi struktúráik alakulásának, és mindez újratermelődik az egyházszervezet magasabb szintjein. A hatalmi gócek elszakadnak a közösségek kebelétől, nincs tényleges kontroll- és elszámoltatási viszony. Testületeink sokszor maguk prolongálják saját mandátumukat, személyi szűrőmechanizmusokkal elejét véve saját megújulásunknak. Intézményeink vezetése és fenntartása nem különül el egymástól, hanem – gyülekezeti, sőt, családi összefonódások révén – szorosan összekapcsolódik, és a fenntartói szerep formalitássá degradálódik. A szigetszerűen működő egyházközségek távol vannak azoktól a közegyházi struktúráktól, amelyek elszakadva a mindennapok egyházi valóságától, a maguk felhőrégiójában, visszacsatolás és elszámoltatás nélkül, saját célfüggvényeiket követik. A központi bürokrácia egyre nagyobb, a tisztségek, pozíciók száma egyre több, lendületben az egyházi jogalkotás – miközben maga az egyház csökken, előregedik, gyengül.

1 SZABÓ Zsolt: A presbitérium mint tanácskozó és döntéshozó testület, *Confessio*, 47. évfolyam, 2023/4, 61–67.

2 SZABÓ Zsolt (szerk.): *Szabadság, hatalom, lelkiismeret – fejezetek a protestáns politika gondolkodás történetéből*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2024.

Miközben a felszínen református egyházunk egysége és identitása a jelszavak szintjén mind erőteljesebb hangsúlyt kap, az egyházi struktúrák egyre inkább elszakadnak az egyháztagek közösségétől, vagyis a tényleges egyháztól. Nem az a fő baj, hogy kevés az egyházi közéletben aktív, érdekvizonytól mentesen, önállóan véleményt formálni képes és kész egyháztage. Hanem az, hogy az információs monopóliumunkat őrző lelkészek által uralt egyházi vezetés – a „klérus” – az ilyen egyháztagek megerősítésére, számának gyarapítására kevés tényleges bátorítást és eszközt ad. Protestáns hitünk alapján az egyház a Megváltóhoz önállóan járulni képes, érett hívő tagok alkotta Krisztus-test, amelyben eljutunk „mindnyájan a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, a felnőttkorra, a Krisztus teljességét elérő nagykorúságra” (Ef 4.13). Sok lelkész azonban inkább egy gyermekségben tartott nyáj létezésében érdekelt, amelyben nem kell riválisok megjelenésétől és megerősödésétől tartania.

Ahhoz, hogy a presbitériumok valódi tanácskozó és döntéshozó testületté váljanak, elengedhetetlen tagjaik valódi döntési helyzetbe hozása, információmegosztás, valamint partneri viszony kialakítása révén. Ennek eszköze lehet a presbiteri gyűlések alaposabb, előzetes információmegosztáson alapuló előkészítése, a tényleges, felelős döntéshozatal lehetővé tétele, a nyilvánosság és az egyházközség döntéseibe való bevonásának növelése és a felelősség tudatos megosztása által. A döntéshozatal rendjét a szokás és feltétlen bizalom helyett a lelkész–presbiter partnerség és megosztott felelősség alapjára kell állítani. Talán meglepő, hogy a társasházi közgyűléseket hozom példaként. Legalább ide el kellene jutni: előre kiosztott költségvetési javaslat, minden napirendhez előterjesztés. Legalább az intézményfenntartó gyülekezeteknél!

Sokszor elhangzik, hogy kevés egyházunkban az aktív korú, ereje teljében levő, család- és szolgálatkész egyháztage. Ennek okozója lehet az is, hogy ők, különösen a fiatalabb generáció képviselői, a világi testületekben és munkahelyeken megszokták a szervezeti döntésekben való felelős részvételt, és igénylik, hogy informált, cselekvő részesei legyenek egyházi életüknek is. Sokan közülük, bár lelki éhségük vitathatatlan, nem tudnak besimulni a vitákat eleve ördögtől valónak bélyegző, centralizált, tekintélyelvű szokásrendbe, ezért előfordul, hogy elhagyják egyházunkat, például az őket felkarolni mindig kész, karizmatikus vagy kiségyházak felé. A legutóbbi választás is rávilágított a presbiternek állni hajlandó gyülekezeti tagok számának csökkenésére. Talán mert súlytalan, előre meghozott döntéseket szentesítő néma statisztaszerepre kevesen vágnak igazán. A tisztességvállalási kedv talán megnövekedne, ha a presbiteri, főgondnoki tisztségek tényleges döntéshozatali hatáskörökkel és felelősséggel párosulnának. Másik példa: egyházmegyei, -kerületi előadói tisztségre szinte kizárólag lelkészeket választanak.

Az egyetemes papság elvének tükrében egy presbitérium tényleges lelki érettsége lemérhető azon, hogy tagjaira rá lehet-e bízni egy-egy rövid áhítat megtartását vagy hasonló hitéleti jellegű szolgálatot. Érett hívő családfő otthon is tart áhítatot háza népének; a hitbeli növekedés útja az, hogy a tanítvány egyre szélesebb körben válik tanítóvá. Ha kevesen vannak ilyenek egyházunkban, vajon kinek a hibája? A lelkész feladatai közé tartozik nézetem szerint az is, hogy e cél érdekében nevelje, motiválja a közösség tagjait. A lelkész legyen nélkülözhető; ha pedig ez a helyzet, az éppen nélkülözhetet-

lenségét bizonyítja – esetleg egy másik közösségben. Továbbá, ugyanis új, hitben felnőtt közösséget segíthet növekedni. A közösség szempontjából nehéz értelmezni az ugyanazon szolgálati helyen évtizedeket, akár 30–40 évet eltöltő lelkészek szolgálatát. Nem állna szemben az egyházközségi autonómiával, ha az egyházi törvényhozó megfontolná az egy szolgálati helyen eltölthető lelkészi szolgálati idő felső korlátját.

Kényes, de nehezen elodázható vitatéma a lelkészi státuszkérdés kizárólag anyagi-egzisztenciális oldalú megközelítésétől való elszakadás kérdése is. Tudatosítani kellene a lelkészi státusz keletkezése és a lelkészi hivatás gyakorlása körében azt, hogy az egyházközség közössége által létrehozott és általa fenntartott szolgálat végzéséről van szó. Egyszerűbben: a gyülekezetnek van lelkésze, és nem a lelkésznek van gyülekezete. Ez akkor is így van, ha áldott elhívású lelkészek plántálnak közösségeket – ezeknek is, fokozatosan képessé kell válniuk az önálló létezésre és akaratképzésre.

Református egyházjogunk elvileg számos vonatkozásban már most is a protestáns hagyományainkhoz méltó demokratikus működést, tanácskozó és döntéshozatali rendet ír elő. Ezt kellene következetesen átvinni a gyakorlatba. A továbbiakban még néhány olyan, az egyházszervezeti struktúrát alapjaiban érintő reformjavaslatot teszek, amelyek a fenti elvek alapján a Krisztus-központú egyház felé vezethetnek el. Nem célom a lelkész–presbiter szerepek szembeállítás, nyilvánvaló, hogy mindkét csoportban van jó- és kevésbé jóindulatú, kevés és sok talentumú személy. De világossá kell tenni, hogy lelkészek és nem lelkészek elhívása eltérő, amelyek között Isten szent lelkének vezetését kérve kell megtalálni az egyensúlyt.

1. Egyházszervezetünk még mindig a történelem viharainak esetlegességében létrejött egyházkerületi beosztáson alapul, így a zsinati döntések – racionálisan nehezen indokolható módon – két nagy és két kisebb kerület szavazattömbjeinek aktuális állásán dőlnek el, a kerületi küldötteket ugyanis köti a lojalitás és az érdekközösség. Az esperesek mint helyi előjárók által vezetett egyházmegyék helyi integráló szerepe fontos és megőrzendő, ám egy közép szint – az egyházkerület – léte mellett nem szól nyomós ok.
2. Zsinatunknak elsősorban nem intézményi struktúrák fenntartásával, hanem lelki-hitvallási kérdésekkel kellene foglalkoznia. A gyakorlatban is látható, hogy az egyre számosabb intézménnyel kapcsolatos ügyterhet maga a zsinat nem is bírja el, ezért egyre több hatáskört delegál a zsinati tanácsra, egyházpolitikai kérdéseket pedig az elnökségi tanács tárgyal, zárt ajtók mögött.
3. A mostani egyházszervezet és bürokrácia alkalmas az egyházunkat érintő minden kérdésben gyors döntés meghozatalára és végrehajtására. De valóban szükség van erre? Az igazán fontos kérdések nem sürgősek. Hitvallási kérdésekben a zsinat kellő időben mindig ki fogja hordani a válaszokat, ahogy eddig is egyházunk történetében. Gyors, látványos döntések és kommunikációs mutatványok pedig nem szükségesek. Ha egyházunk nem lesz képes erre, annál jobb lesz. Vízfejű, gyors kezű és nagyszájú egyház helyett melegszívű és egyenes gerincű egyházra vágyunk. Ez fog Krisztushoz vonzani sokakat. Így lehetünk valóban só és fény a világban.

4. A kerületek élén a püspöki tisztség rendeltetése a dualizmus kora óta leginkább a világi hatalomban való részvétel (főrendiház) vagy az azzal való megalkuvás (Kádár-rendszer) volt, jelenleg pedig a világi hatalommal való partneri viszony- és alkurendszer bonyolítása. Képzeljük el, milyen lenne egyházunk a püspöki tisztség nélkül. Nem szegényebb, hanem gazdagabb lenne így közösségünk, mivel egy túlsúlyos hatalmi góc tűnne el. Ha pedig, az egyházi realitás szerint, mégis megmarad a püspöki tisztség, inkább lelki vezető, semmint kijáróember típust kell hozzá imádságban remélnünk, akihez a hívők közössége hitbeli növekedésre vágyva lelki iránymutatásért, nem pedig partikuláris ügyek kijárásáért fordulhat.
5. Sajnálatos, hogy gyökeret vert egyházunkban is a kamarilla vagy Központi Bizottság típusú, informális és zárt döntéshozatali fórum is az elnökségi tanács formájában. Nem ismert, hogy hogyan működik (hogyan alakul napirendje, döntéshozatali rendje), szinte csak az tudható alkotmányunk három vonatkozó, szűkszavú szakaszából, hogy kik a tagjai. Néha megismerhetők döntései, de a nyilvánossággal való kapcsolata esetleges és önkényes. Átláthatatlan politikai egyeztető fórumról van szó, amely részben a jelenlegi struktúra fennmaradását és megszilárdítását célzó hatalmi alkuk megkötésére szolgál, zárt ajtók mögött.
6. Burjánzik az egyházunk által többnyire állami pénzen fenntartott intézményrendszer. Sokszor nem a szülők, közösségek által életre hívva, hanem felülről lefelé, hatalmi paktumok végrehajtása eredményeként. Téves az a nézet, amely intézmények átvételét a missziói térfoglalás jegyében szorgalmazza. Intézményeket alapítani, átvenni csak valódi igények alapján, imádságos előkészítést követően lenne szabad. Itt az ideje feltenni a kérdést: mitől református valójában egy oktatási vagy szociális intézmény? Nem elégedhetünk meg azzal a válasszal, hogy református identitását a fenntartó személyéből, azaz a kapura akasztott cégérből vagy a bürokrácia által kiadott kóserbélyegtől nyeri. A döntő mozzanatnak a lelki-hitvallási identitásnak kellene lennie. Ez viszont az egyház formális keretein kívül is megvalósítható, sőt, ott teljesedik ki igazán. Egy hitvalló, református alapító által létrehozott, református szellemiségű kuratórium által fenntartott intézmény nem kevésbé – sőt vélhetően jobban – református, mint a közvetlenül az egyházszervezet által kezelt intézmény. Az egyháznak nem alaptevékenysége, rendeltetése intézményeket fenntartani, hiszen ezek elvonják energiáit és figyelmét a fő tevékenységtől, a missziói parancs megvalósításától. Egy fenntartói terheitől eloldott egyház jobban ki tudja fejteni lelki munkáját. A református szellemiségű, civil fenntartású intézmények jobb utánpótlást adhatnak gyülekezeteinknek, mint az egyházszervezet kontrollja alatt álló intézményeink elvárás és nyomás alapján elvárt kliensei. Az, hogy az állammal való jelenlegi együttműködésben jó üzlet – legalábbis bizonyos fajta – intézményt fenntartani, tény, de nem szabad, hogy ez döntő motívumot jelentsen. Intézményeink eddig nem vizsgáztak egyértelműen pozitívan a világi versenytársakkal való összevetésben. Márpedig ha nem csupán református egyháztagok számára működtetjük őket, és rászorulunk egyházon kívüli kliensekre is, akkor be kell szállnunk az értük folytatott versenybe. A szakembergárda sokszor

belterjes és kontraszelektált. Lelkészeink egy része jó menedzser és vezető, más részük pedig komolyan hiszi, hogy az. De nem várhatjuk tőlük, hogy hivatásuk részeként mindannyian azok legyenek. A fenntartó testület sokszor szakszervezetté válik, mert a káderhiány miatt tele van az intézményhez anyagi érdekekkel kötődő tagokkal, akik családtagjaik révén az intézményből élnek. Ha nem lehet találni elfogulatlan, felkészült emberekből álló fenntartói testületeket, akkor inkább ne csináljuk. Nem lehet fő motívum az erőforrásokról való döntésekben, hogy mindenkinek jusson, és senki se sértődjön meg.

Feltűnő az egyre növekvő állami támogatással párhuzamosan egyre csökkenő egyháztagság kettős spirálja is. A kedvesének feleslegéből fényűző ajándékot adó hódoló, és a mindezért hálából önmagát adó szerelmese kapcsolatát csak hajszál választja el a prostituált és ügyfele kölcsönös érdekviszonyon alapuló viszonyától. Mikor lépi át a prostituálódás határát egyházunk? Van, aki szerint ez már megtörtént, és van, aki szerint még nem, és soha nem is fog. Történelmi tény, hogy az állam még mindig tartozik egyházunknak, de az is látszik, hogy e tartozását nem egyetlen tranzakció keretében kívánja leróni, az egyházügyi akta végérvényes lezárásával. Az állam inkább választja a kézből etetés, az esetenkénti ajándékozás, azaz a folyamatos kitarás politikáját. Nézetem szerint helye lenne vitáknak a megajándékozandó közösségekben az ajándék elfogadásáról vagy visszautasításáról is. Szorgalmazni lehetne továbbá az állami adományok végleges, a lezárás céljával történő odaítélését egyszer és mindenkorra.

A mindebből kirajzolódó ideálom tehát egy felnőtt, hitben érett egyháztagságokból álló, átlátható és elszámoltatható, magabíró Krisztus-központú egyház, ahol lelkesek és nem lelkesek egymással szemmagasságban, Istenhez egyenlő közelségre, egymás javára szolgálnak. A közösségek szoros kapcsolatot tartanak a hatalmi gócoktól megtisztított, a legszükségesebbre szorítkozó, nyilvánosan működő egyházi vezetési struktúrákkal. Egyebekben az egyházszervezet tehetetlen és tétlen is. Az egyházi szolgálatok nem vállalnak több feladatot, mint amennyit maguknak az egyházközségeknek a kebeléből jövő szolgálatok jelentenek. Intézményeket az egyház nem tart fenn, de imádsággal és lelki támogatással kíséri a református alapítványok által fenntartott református intézményeket. A központi bürokrácia a lehető legkisebb. Az egyház tevékenységének fókuszában pedig megmarad a lelki növekedés, a világban való szolgálat és a missziói parancs követése.

Hogy ez a kép esetleg jobban hasonlít valamelyik külföldi társegyházra, vagy más felekezetre, mint mai református anyaszentegyházunkra? Nem baj az! Nem csak az református, amit annak nevez a megszokás! Találjunk vissza saját gyökereinkhez, ne legyünk restek tanulni akár másoktól, és ha kell, változni, szívünk és elménk megújulása által! Különben hiába a ravasz szabó által varrt, díszes ruhaként magunkra öltött számos felújítás és intézmény, mert még ha sokan ámuldozva bámulják is, az első bátor bámészkodó felkiált majd, hogy meztelen az egyház. Ha ezt mindenki belátja, akkor elkezdődhet végre a gyógyulás. Adjon nekünk az Úr ehhez bátorságot, hitet és türelmes, megértő szeretetet!

ABSZTRAKT

A hatalomközpontú egyháztól a Krisztus-központú egyház felé

Az egyházunk közéletét felkavaró botrány személyi kérdésein túl alig esett szó arról a centralizált egyházszervezeti struktúráról, amely lehetővé teszi olyan hatalmi gócok kialakulását egyházunkban, amelyek ezután bevonzhatnak hatalmi ambíciókkal rendelkező személyeket. E hatalmi gócok alkalmasak és tendálnak is arra, hogy paktumokat kössenek más, különösen világi hatalmi centrumokkal. Meggyőződésem, hogy lelki megújulásunk érdekében itt az ideje lefolytatni református anyaszentegyházunk szervezeti megújulásával kapcsolatos, a rendszerváltozás óta meg-megújuló vitákat, amelyek segíthetik a hitvallásainknak megfelelőbb szervezeti-döntéshozatali struktúrákhoz való eljutást – vagy visszatérést. Átgondolandó az egyházkerületek, valamint a velük járó a püspöki tisztség és az elnökségi tanács felszámolása.

Ideálom egy felnőtt, hitben érett egyháztagokból álló, átlátható és elszámoltatható, magabíró Krisztus-központú egyház, ahol lelkészek és nem lelkészek egymással szemmagasságban, Istenhez egyenlő közelségre, egymás javára szolgálnak. A gyülekezeti közösségek szoros kapcsolatot tartanak a hatalmi gócoktól megtisztított, a legszükségesebbre szorítkozó, nyilvánosan működő egyházi vezetési struktúrákkal, amelyekben a testületek a tényleges döntéshozók. Egyebekben az egyházszervezet tehetetlen és tétlen is. A tisztségeket közösségi kiválasztás útján, és nem lojalitás-centrikus érdekviszonyok szerint elosztva töltik be. Az egyházi szolgálatok nem vállalnak több feladatot, mint amennyit maguknak az egyházközösségeknek a kebeléből jövő szolgálatok jelentenek. Az egyházi bürokrácia a lehető legkisebb. Intézményeink vezetése és fenntartása elkülönül egymástól. Közösségeinket nem érdekek, hanem Krisztus szeretete tartja össze. Az egyház tevékenységének fókuszában pedig megmarad a lelki növekedés, a világban való szolgálat és a missziói parancs követése.

Kulcsszavak: *egyházszervezet, egyházi hatalom, szervezeti megújulás, püspöki tisztség, testületi kormányzás*

ABSTRACT

From a Power-Centred Church to a Christ-Centred Church

Apart from the personal issues of the recent scandal that affected the Hungarian Reformed church, there was hardly any mention of the centralized church organizational structure, which enables the formation of centers of power in our church, which can then attract persons with power ambitions. These centers of power are apt and tend to make pacts with other, especially secular, centers of power. I am convinced that, for the sake of our spiritual renewal, now it is time to conduct the debates related to the organizational renewal of our Reformed Church, which have been renewed since the 1990s, which can help us reach – or return to – organizational and decision-making structures that are more in line with our creeds.

My ideal is a transparent and accountable, self-restrained, Christ-centered church made up of church members, mature in faith, where pastors and non-pastors are at eye level with each other, in equal proximity to God, and serve for each other's benefit. The congregational communities maintain a close relationship with the publicly functioning church management structures that have been cleared of power centers and are limited to the most necessary, in which the boards are the actual decision-makers. In other respects, the church organization is powerless and inactive. The positions are filled through community selection and are not affected according to loyalty-centric interests. The church services do not undertake more tasks than the services coming from the parishes themselves. Church bureaucracy is as small as possible. Management and maintenance of our institutions are separate. Our communities are not held together by interests, but by the love of Christ. The focus of the church's activity remains spiritual growth, service in the world, and following the mission command.

Keywords: church organizational structure, church authority, organizational renewal, bishop, communal decision-making